

Педагогічні та психологічні аспекти формування професійної компетенції вчителів фізичної культури

Рівненський державний гуманітарний університет (м. Рівне)

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз останніх досліджень. В умовах гуманізації освіти в Україні створюються сприятливі умови для розвитку особистості, задоволення її освітніх потреб та інтересів. Подальша інтенсифікація й ускладнення процесу навчання в школі призводять до збільшення в учнів психічних навантажень і фізичних зусиль. У зв'язку з цим успішне засвоєння навчальних дисциплін залежить не лише від бажання й здібностей учнів, а й від стану їхнього здоров'я та рівня працездатності. Саме фізичне виховання як невід'ємна складова частина навчального процесу за певних обставин може сприяти підвищенню працездатності, зміцненню й збереженню здоров'я дітей.

Науковими дослідженнями доведено, що систематичні заняття фізичними вправами підвищують розумову та фізичну працездатність, нервово-психічну стійкість організму до несприятливих факторів зовнішнього середовища. Фізичне виховання відіграє важливу роль у збереженні й зміцненні здоров'я учнів, підвищенні рівня їхньої фізичної підготовленості. Саме тому на створення умов практичної реалізації оздоровчого впливу фізичної культури спрямовані чинні державні документи: Закони України "Про освіту", "Про фізичну культуру і спорт", цільова комплексна програма "Фізичне виховання – здоров'я нації", державні тести й нормативні оцінки фізичної підготовленості населення України.

З огляду на це важливу роль у навчально-виховному процесі сучасної школи відведено діяльності вчителя фізичної культури, який здатний виявляти суперечності фізичного розвитку учнів, на високому рівні розв'язувати професійні ситуації. Результати наукових досліджень М. Т. Данилка, О. Й. Ємця, Н. Ю. Зубанової й ін. та аналіз практики роботи шкіл свідчать, що частина фахівців фізичної культури недостатньо підготовлена до реалізації професійних функцій, не мають належного авторитету серед керівництва шкіл та учнів, не компетентні у своїй діяльності.

Водночас провідною, інтегральною якістю вчителя фізичної культури, як і інших педагогів, про що свідчать дослідження О. І. Забокрицької, Г. С. Костюка, В. О. Моляка, А. В. Фурмана, є його здатність професійно, педагогічно мислити. Саме це формує педагогічну спостережливість, уміння планувати й аналізувати педагогічний процес.

Завдання дослідження – розглянути психологічні основи професійної майстерності вчителя фізичної культури, виявити аспекти педагогічної поведінки вчителя та проаналізувати процес формування професійної компетенції майбутніх учителів фізичної культури.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Майстерність учителя фізичної культури ґрунтується на чотирьох компонентах: педагогічній спрямованості, знаннях, уміннях, професійно важливих якостях, а також на інтегральній характеристиці цих компонентів – авторитетові.

Педагогічна спрямованість – це бажання займатися педагогічною діяльністю. У нашому випадку це бажання повинно містити два аспекти – любов до дітей та любов до фізичної культури.

Знання уособлюють собою можливості вчителя в його педагогічній діяльності. Кажуть, що діти можуть пробачити педагогу багато – суворість, прискіпливість, – але вони ніколи не пробачать недостатнього знання свого предмета. Якщо ж брати загалом, то вчитель фізичної культури повинен бути широко ерудований та обізнаний не лише із власного предмета, але й із інших напрямів суспільного життя.

Уміння – це практичне володіння способами виконання окремих дій або діяльністю в цілому відповідно до правил і цілі діяльності. Важливо, щоб уміння були різносторонніми – організаторськими, методологічними, конструктивними, комунікативними.

Щодо професійно важливих якостей, то вони повинні бути моральними (інтелігентність, гуманізм, справедливість, самокритичність), комунікативними (доброзичливість, увічливість), вольовими (наполегливість, терплячість, вимогливість, самовладання). Психомоторні якості – найбільш важливі для вчителя фізичної культури. Багато вправ, які потрібно показувати учням, вимагають великої фізичної сили, гнучкості, швидкості реакції. Із віком фізичні якості мають тенденцію до регресу, тому постійним піклуванням учителя є підтримання їх на необхідному рівні, а це пов'язано з дотриманням рухового режиму, режиму харчування, із піклуванням своє здоров'я. Психомоторні якості тісно пов'язані зі швидкістю сприйняття, ступенем концентрації уваги при реагуванні на об'єкти або сигнали тощо [5].

Одним з основних психічних показників професійної компетенції вчителів фізичної культури є педагогічний такт, побудований на витримці та врівноваженості, дотриманні доцільності в стосунках з учнями. Основу його складають, з одного боку, уважність, яка проявляється в любові та чуйності до дитини, в умінні зрозуміти її переживання, психічні стани, у намаганні допомогти їй, з іншого – висока вимогливість і повага до особистості дитини.

Значну роль у психологічних основах педагогічного такту відіграє мова. Слово вчителя не повинно розходитися зі справою – тільки тоді вихованці будуть вірити педагогу та самі намагатися виконувати вимоги, які ставляться до них. Мова повинна бути правильною, зрозумілою, доступною, переконливою та виразною. У ній зовсім недопустимі грубі висловлювання, жаргонні слова, образливі зауваження.

Прояв педагогічного такту завжди пов'язаний із знанням вікових й індивідуальних психічних особливостей вихованців. Ці знання вчитель фізичної культури добуває не з книг або анкет чи учнівських характеристик, а внаслідок сформованої професійної спостережливості.

Отже, стрижнем психологічних основ педагогічного такту є моральні риси вчителя: повага до особистості учня, доброзичливість, намагання зрозуміти школяра й допомогти йому у важкій ситуації та постійна висока вимогливість до учня.

Учитель, який має авторитет в школярів, сильно впливає на них як вихователь, бо авторитетові більше вірять і намагаються наслідувати його. Авторитет не набувається під час навчання у ВНЗ, його завойовує спеціаліст, удосконалюючи свою педагогічну майстерність.

Авторитетом у будь-якій сфері життя та діяльності називається людина, на думку якої зважають, яку намагаються наслідувати і якій довіряють розв'язання тих чи інших питань.

Авторитет учителя фізичної культури складається з таких компонентів:

Авторитет професіонала в галузі фізичної культури та спорту залежить від знань і вмінь у цій сфері, а також від спортивного статусу в минулому (спортивного розряду) вчителя. Щоправда, ореол спортивних досягнень здебільшого діє тільки на школярів молодших та середніх класів. Старшокласники, як правило, не вважають, що через спортивний статус їхнього вчителя інтерес до фізкультури в них би підвищився [6].

Авторитет віку: учитель володіє авторитетом серед учнів як старша, більш досвідчена людина.

Авторитет посади, тобто статус учителя як педагога зі всіма правами й обов'язками.

Моральний авторитет як людини: відсутність його може звести нанівець усі інші компоненти авторитета вчителя фізичної культури.

У деяких випадках, незважаючи на наявність усіх компонентів, учитель не має на учнів потрібного впливу. Це відбувається переважно внаслідок двох причин. По-перше, деякі вчителі нехтують зовнішнім оформленням своєї поведінки. Вони дозволяють собі ображати дітей злим жартом, запізнюються на заняття, приходять на урок розсіяними. По-друге, часто педагоги не вміють оформити свою поведінку, бо не володіють педагогічною технікою вираження свого "Я". Адже школярі сприймають в особистості вчителя тільки те, що піддається зовнішньому спостереженню.

Варто пам'ятати, що в основі педагогічної майстерності вчителя фізичного виховання лежать знання предмета викладання (фізична культура) та його методики, і дуже важливо, щоб кожен студент усвідомив, що найсуттєвішим у методиці є рівень індивідуальної майстерності педагога. Учителі здійснюють свою педагогічну діяльність за допомогою різних прийомів та способів, які в сукупності визначають той чи інший стиль діяльності й керівництва.

Для молодих учителів у перші місяці, а іноді й роки роботи однією з найважливіших стає проблема спілкування з учнями, проблема дисципліни на заняттях.

Аналіз спостережень свідчить, що вчителям-початківцям, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, властивий офіційний стиль спілкування зі школярами, тоді як у досвідчених педагогів

спостерігається велика різноманітність методів впливу на учнів, способів спілкування з ними. Викладачі з великим стажем роботи обов'язково враховують стан школярів, враховуючи те, чим вони займаються зараз і чим займатимуться потім. Згідно з цим і подаються команди або розпорядження, а іноді дітей просять здійснити необхідні дії [2]. Прагнучи забезпечити дисципліну, молоді вчителі зловживають зауваженнями, роблячи їх найчастіше підвищеним тоном.

Типовою, на наш погляд, помилкою недавніх випускників педагогічних навчальних закладів є те, що вони, даючи багато команд і висуваючи різні вимоги, не завжди вимагають їх виконання. Вихователь має бути людиною вимогливою. Ігнорування вимогливості у вихованні призводить до сумних наслідків. Під вимогою в народі прийнято розуміти й побажання або прохання, висловлені так, що не припускають заперечення. Це здебільшого стосується загальноприйнятих норм і правил поведінки.

До порушення нормальних стосунків учителя з учнями призводить, зазвичай, нерозуміння школярами вимог до них. У такій ситуації зауваження неефективні, вони погіршують обстановку на уроці, створюють нервову атмосферу, позбавляють дітей радості. Недосвідчені вчителі, роблячи зауваження, не враховують різниці між хлопчиками й дівчатками. При цьому одна й та ж форма спілкування застосовується з учнями початкових і старших класів [7].

Неправильні способи спілкування призводять до протиставлення наставника своїм учням. Це наштовкує на пошук інших шляхів "боротьби" за порядок на заняттях. Одним із таких шляхів є профілактичні заходи, що створюють на уроках обстановку, коли порушення будуть просто неможливими. Якщо вчитель досконало опанував навчальний матеріал, він так організує школярів, що на сторонні справи в них просто не залишиться часу. Так, уміння поєднати підрахунок при виконанні вправ (менше рахувати) з конкретними методичними вказівками дасть учителеві змогу вивільнити більше часу для виконання прямих функцій – навчати.

В. Сухомлинський уважав педагогічно-доцільні стосунки одним із найголовніших напрямів роботи школи. Він пояснював, що мудрість влади людини над людиною, а тим паче дорослої людини над дитиною – це майстерність, глибоке сердечне проникнення у світ дитячих думок і почуттів. Він переконливо довів, що характер відносин педагогів та дітей залежить від професіоналізму вчителя.

Здатність особистості приймати обґрунтовані рішення й нести відповідальність за їх реалізацію в різних сферах діяльності людини є компетенцією. Це також процес професійного становлення особистості, що неможливо сприймати лише як організаційно-педагогічну діяльність. Професійне ставлення до діяльності – це володіння необхідною сумою знань, умінь і навичок практичної роботи. Професійна компетентність передбачає усвідомлення особистістю своїх прагнень до діяльності – потреб та інтересів; бажань і ціннісних орієнтацій; мотивів діяльності, уявлення про свою соціальну роль; самооцінку особистих якостей та властивостей як майбутнього фахівця – професійних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей; регулювання свого професійного становлення [5].

Говорячи про компетентність учителя фізкультури, потрібно розуміти, що це насамперед сукупність педагогічних знань і вмінь, таких як знання нормативних документів у галузі фізичної культури, програмно-педагогічних вимог до фізичного виховання дітей, теоретичні основи змісту й структури понять: фізична культура, фізичне виховання, фізичний розвиток, знання методики фізичного виховання дітей; теоретичних основ фізичного, психічного та духовного здоров'я людини; різних технологій фізичного, психічного й духовного оздоровлення; уміти виконувати різні види гімнастичних вправ; володіти тілом, фізичними якостями; займатися фізкультурою та спортом у повсякденному житті, збалансовано харчуватися, загартовуватися.

Навчальний план спеціальності фізичне виховання містить чотири види педагогічної практики загальною тривалістю 12 тижнів. У результаті проходження всіх видів практики – ознайомчої, педагогічної, виробничої й тренувальної – майбутні вчителі фізичної культури повинні виконувати так звані правила:

1. Студент має володіти необхідним запасом теоретичних знань, бути добре підготовленим у практиці різних форм фізичного виховання. Він повинен постійно підвищувати рівень своїх знань та вмінь, перебувати в постійному творчому пошуку.

2. Формування в студентів неодмінно зразкової поведінки, порядності, уміння не тільки вимагати від учнів, а й самому щонайперше відповідати цим вимогам.

3. Учити майбутнього вчителя фізичної культури норм і правил ефективного спілкування з учнями. І саме це спілкування, весь внутрішній і зовнішній вигляд педагога є аргументами залучення тих, хто вчиться, до систематичних занять фізичними вправами.

4. Треба навчити студента турбуватися про те, щоб на його уроках фізичної культури в дітей було більше позитивних емоцій, радості, сміху. Він повинен мати почуття гумору (але ніколи не насміхатися!), оптимізм, життєрадісність.

5. У вимогах професійної підготовки майбутнього вчителя фізкультури записано й про справедливе ставлення до кожної дитини, виховання в собі сприйняття до їхніх страждань, проблем, переживань.

Завдяки обміркованому навчанню студенти на заняттях звикають думати, аналізувати, оцінювати, створювати. А це все є значним внеском у підготовку студентів до майбутньої самостійної професійної діяльності й велика роль тут належить викладачам вищих навчальних закладів.

Сьогодні шкільна фізична культура повинна забезпечити сприятливі умови для розвитку не тільки фізичних здібностей, а й духовних, моральних якостей дитини [10]. Підвищення ефективності системи фізичного виховання мусить відбуватися за рахунок не стільки кількісних змін, скільки якісного покращення змісту й організації роботи, на основі національних, регіональних і місцевих традицій та умов, урахуваючи інтереси учнів і можливості педагогів.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Заняття фізичною культурою відіграють важливу роль у підготовці всебічно розвиненої людини. Сучасний темп життя ставить вимогу змолоду дбати про своє фізичне вдосконалення, мати знання в галузі особистої та суспільної гігієни, вести здоровий спосіб життя, самостійно й систематично займатися фізичними вправами.

Педагогічна майстерність учителя здебільшого ґрунтується на мистецтві спілкування. Спілкування – це зв'язок між людьми, який приводить до виникнення психічного контакту, що проявляється в обміні інформацією, взаємовпливі, взаємопереживанні та взаєморозумінні. Специфіка педагогічного спілкування полягає в тому, щоб під час його реалізації здійснювати комплексний вплив педагога на учня таким чином, щоб забезпечити ефективне навчання, виховання й розвиток нової особистості. Через спілкування відбувається трансляція досвіду поколінь новому поколінню.

Культура мовлення вчителя фізичної культури пов'язана з мовно-руховою координацією, під якою розуміють уміння одночасно показувати та пояснювати вправу, не порушуючи при цьому ні якості виконання вправи, ні плавності та виразності мовлення. Усі засоби спілкування поділяються на дві групи – вербальні (мовні) і невербальні (немовні). Завдання вчителя полягає в тому, щоб створити на уроках умови, за яких кожен учень знайшов би своє, особисто йому необхідне.

В основі професійної компетенції вчителя фізичного виховання лежать знання предмета викладання (фізична культура) та його методики, і дуже важливо, щоби кожен студент усвідомив, що найсуттєвішим у методиці є рівень індивідуальної майстерності педагога. Через його діяльність методика й віддзеркалюється в конкретних досягненнях учнів.

Учитель своєю особистістю та діяльністю завжди впливав на хід історичного процесу, долю суспільства. Він бере активну участь у формуванні суспільства, а, отже, повинен відчувати велику відповідальність за його долю перед минулими, сучасними й наступними поколіннями людства.

Список використаної літератури

1. Данилина Л. Н. Проблемы психической надежности в спорте / Л. Н. Данилина, В. А. Плахтиенко. – М. : ГЦОЛИФК, 1980. – 230 с.
2. Єдинак Г. А. Фізична культура в школі: молодому спеціалісту : навч.-метод. посіб. / Г. Єдинак, П. Плахтій, Ю. Яценюк. – Кам'янець-Поділ. : [б. в.], 2000. – 305 с.
3. Джамгаров Т. Т. Психология физического воспитания и спорта / Т. Т. Джамгаров, А. Ц. Пуни. – М. : ФиС, 1979. – 300 с.
4. Онищенко І. М. Психологія фізичного виховання і спорту / Онищенко І. М. – К. : Вища шк., 1975. – 250 с.
5. Станкин М. И. Психолого-педагогические основы физического воспитания / Станкин М. И. – М. : Просвещение, 1987. – 321 с.
6. Теория и методика физического воспитания / под ред. Ашмарина Б. А. – М. : [б. и.], 1990. – 325 с.
7. Теория и методика физического воспитания / под ред. Шияна Б. М. – М., 1988. – 284 с.
8. Шиян Б. М. Методика фізичного виховання школярів (практикум) / Шиян Б. М. – Л. : Світ, 1993. – 184 с.

9. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів / Шиян Б. М. – Т. : Навч. кн.–Богдан, 2002. – Ч. 2. – 248 с.
10. Богданова Г. Підготовка вчителів до формування в учнів життєвих навичок / Г. Богданова // Здоров'я та фізична культура. – 2007. – № 9. – С. 6–7.

Анотації

Розглянуто різні аспекти готовності майбутніх учителів фізичної культури до педагогічної діяльності. У сучасних умовах педагог виконує й поєднує багато ролей, які вимагають не лише професійної компетенції, педагогічної майстерності, а також і психологічної підготовленості. Сукупність об'єктивних та суб'єктивних характеристик складають потрібну основу для молодого фахівця, адже від нього залежить не лише рівень фізичної культури учнів, фізичних здібностей, а й рівень морального та духовного виховання. Тому вчитель повинен відповідати високим показникам психолого-педагогічної майстерності.

Ключові слова: фізична культура, педагогічна майстерність, професійна компетенція.

Andrey Gerasymchuk, Yevgeniy Frankiv, Yevstakhiy Frankiv, Yevgeniy Onysko. Pedagogicheskie i psichologicheskie aspekty formirovaniya professionalnoy kompetentsii uchiteley fizicheskoy kul'tury. Рассматриваются различные аспекты готовности будущих учителей физической культуры к педагогической деятельности. В современных условиях учитель выполняет и объединяет много ролей, которые требуют не только профессиональной компетенции, педагогического мастерства, а также и психологической подготовленности. Совокупность объективных и субъективных характеристик составляют необходимую основу для молодого специалиста, ведь от него зависит не только уровень физической культуры учащихся, физических способностей, но и уровень нравственного и духовного воспитания. Поэтому учитель должен соответствовать высоким показателям психолого-педагогического мастерства.

Ключевые слова: физическая культура, педагогическое мастерство, профессиональная компетенция.

Andrey Gerasymchuk, Yevgeniy Frankiv, Yevstakhiy Frankiv, Yevgeniy Onysko. Pedagogical and Psychological Aspects of Forming a Professional Competence of Physical Culture Teachers. Discussed various preparation aspects of future teachers of physical culture to educational activities. In modern conditions a teacher performs and combines many roles that require not only professional competence, pedagogical skills but also psychological preparedness. A set of objective and subjective characteristics are necessary foundation for young professionals because the level of physical education of students, physical abilities, but also the level of moral and spiritual education depend on them all. Therefore, the teacher must meet the high level of psychological-pedagogical skills.

Key words: physical education, teaching skills, professional competences.